

Fecr Yayınları: 747

**MÜTEAHHİRİN KELÂMINDA CİSMİN HAKİKATİ
SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM**

Ziya ERDİNÇ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6436-99-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MÜTEAHHİRİN KELÂMINDA
CİSMİN HAKİKATI

Süreklilik ve Değişim

Ziya ERDİNÇ

Ankara 2023

Ziya ERDİNÇ

Adıyaman Kahta İmam Hatip Lisesi (2006) ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden (2010) mezun oldu. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Erken Dönem Kelam Kaynaklarında Zât-Sıfât İlişkisine Yaklaşımlar ve Delilleri" başlıklı teziyle Yüksek Lisansını (2013) ve aynı enstitüde "Teftâzânî'de Bilgi Teorisi" başlıklı teziyle doktorasını (2019) tamamladı. 2014-2019 yılları arasında İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) Araştırmacı Yetiştirme Projesi (AYP) kapsamında araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürdü. 2018 yılında TÜBİTAK'ın Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamındaki desteğiyle McGill Üniversitesi Institute of Islamic Studies'te misafir araştırmacı olarak bulundu. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi (2011-2020) ve Dr. Öğr. Üyesi (2020-2023) olarak çalıştı. 2023 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne naklen atandı. Akademik çalışma alanları; müteahhir dönem İslâm düşüncesi, Teftâzânî'nin düşünce dünyası, bilgi teorisi, zât-sıfât ilişkisi ve kelâmında fizik teorileri konularıdır. Yayımlanmış kitapları ve makaleleri ile ulusal ve uluslararası sempozyumlarda bulunduğu tebliğleri bulunmaktadır. Bazı eserleri şunlardır: *Sübûtî Sıfatlar: Yaklaşımlar ve Delilleri* (Ankara 2020), *Harputlu İshak Efendi'nin Zübdetü İlmi'l-Kelâm Adlı Eseri* (Ankara 2019).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ-----	9
GİRİŞ-----	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE-----	16
1.1. Cevher-----	16
1.2. Atom-----	20
1.3. Cisim-----	24
1.3.1. Kelamcılar-----	27
1.3.2. Meşşâî Filozoflar-----	33
1.3.3. İşrakî Filozoflar-----	34
1.4. Temâsül ve Tehâlûf-----	40
1.4.1. En Özel Vasıfta Ortaklık-----	42
1.4.2. Nefsî Sıfatların Herhangi Birinde Ortaklık-----	43
1.4.3. Zâtın Kendisinde Ortaklık-----	47
1.4.4. Bütün Nefsî Sıfatlarda Ortaklık-----	56
1.4.5. Mahiyetin Tamamında Ortaklık-----	58
1.4.6. Bütün Sıfatlarda Ortaklık-----	59
1.4.7. Bazı Sıfatlarda Ortaklık-----	60
1.4.8. Bir Sübûtî Sıfatta Ortaklık-----	65
1.4.9. İsimde Ortaklık-----	67
1.5. Cisimlerin Temâsülü-----	70
1.5.1. Cisimlik Anlamında ve Cismin Tanımında Birlik-----	71
1.5.2. Cisimlerin Mahiyet ve Hakikatlerinin Özdeşliği-----	74

İKİNCİ BÖLÜM

CİSİMLERİN HAKİKATLERİNİN ÖZDEŞLİĞİ (TEMÂSÜL TEORİSİ) -	83
2.1. Cisimlerin Temâsülünün Yolları-----	88
2.1.1. Atomların Hakikatlerinin Özdeşliği-----	88
2.1.2. Basit Cisimlerin Hakikatlerinin Özdeşliği-----	93
2.2. Cisimlerin Temâsülünün Delilleri-----	100
2.2.1. Nefsî Sıfatlarda Ortaklık Delili-----	101
2.2.2. Dönüşüm Delili-----	103

2.2.3. Hükümlerde Ortaklık Delili -----	104
2.2.4. Tanım ve İsimde Ortaklık Delili -----	105
2.2.5. Ön Kabul Delili -----	107
2.2.6. Tahsis Delili-----	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİSİMLERİN HAKİKATLERİNİN FARKLILIĞI (TEHÂLÜF TEORİSİ) 113

3.1. Cisimlerin Hakikat Yönünden Farklılaşma Yolları -----	113
3.1.1. Atomların Hakikatlerinin Farklılığı-----	116
3.1.2. Cismin Hakikatinin Parçası Olarak Arazların Farklılığı- 122	
3.1.3. Cismin Parçası Olarak Terkîb-----	144
3.1.4. Ruhunun Hakikatinin Farklılığı-----	146
3.1.5. Cismin Parçalarının Tamamı Olarak Arazların Farklılığı- 153	
3.1.6. Basit Cisimlerin Hakikatlerinin Farklılığı-----	161
3.1.7. Cismin Parçaları Olarak Madde ve Suretin Farklılığı----	168
3.2. Cisimlerin Tehâlûfünün Delilleri -----	172

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KELÂMÎ MESELELERDE CİSİMLERİN TEMÂSÜLÜ VE TEHÂLÜFÜ

TEORİLERİNİN YERİ ----- 179

4.1. Arazların Varlığının İsbâtı -----	181
4.2. Âlemin Hüdûsu ve İmkânı-----	182
4.3. Allah'ın Varlığının İsbâtı -----	184
4.4. Tevhidin Temellendirilmesi -----	192
4.5. Allah'ın Tenzihî Sıfatlarının İsbâtı -----	193
4.6. Hüsün-Kubuh -----	196
4.7. Melekler ve Ruhların Mahiyetleri-----	196
4.8. Mu'cizelerin İmkânı -----	198
4.9. Ahiret ve Kıyâmet Ahvâli -----	204

SONUÇ ----- 207

KAYNAKÇA ----- 210

*Bu çalışmamı,
akademik hayatımda ve yaptığım araştırmalarda
desteklerini esirgemeyen
kıymetli eşim Leyla Hanım'a ithaf ediyorum...*

ÖN SÖZ

Müteahhirîn dönem kelamı uzun yıllar boyunca akademik çalışmalarda hak ettiği değeri bulamamasına rağmen son yıllarda alanla ilgili kayda değer ve oldukça faydalı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Özellikle dönemin bilgi-varlık anlayışı ile ilâhiyat, nübüvvet ve sem'iyât konularına dair çok sayıda yeni ve kıymetli çalışma ile karşılaşmaktadır. Ancak müteahhirîn dönem kelâmının fizik anlayışına dair yapılan çalışmaların henüz çok az olduğunu da ifade etmek gerekir. Kelamcılarının fizik anlayışı hakkında konuşulduğunda cismin yapısı konusunda atomculuk düşüncesine sahip oldukları, cisimlerin tamamının özdeşliğini (*mütemâsil*) savundukları şeklinde genelleyici ifadelerde bulunmaktadır. Fakat dönemin eserleri incelendiğinde cismin hakikatine dair atomculuğun kendi içinde bile oldukça farklı yaklaşımların bulunduğu, hatta atomculuk dışında başka cisim anlayışlarının kabul edildiğini gösteren pasajlar dikkat çekmektedir. Bu durum, bizi müteahhirîn kelâmında cismin hakikatine dair tasavvuru ele alan bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmada, “cisimlerin özdeş (*mütemâsil*) olması”nın ne anlamda geldiği sorusuna müteahhirîn dönem kelamcılarının açıklamalarından hareketle cevap aranmış, temel yaklaşımlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu soru esas itibarıyla, cismin ana parçalarını ifade eden hakikatinin ne olduğunu ve nelerin bu hakikatin kapsamına girdiğini incelemeyi gerektirmiştir. Bu çerçevede müteahhirîn dönemin kaynaklarından yola çıkılarak cismin hakikatine dair bir tasnif oluşturulmuş ve bu tasniften hareketle de mütekaddimîn dönem kelâmındaki yaklaşımlar ile Yunan düşüncesinde cismin hakikatine dair görüşler yeniden kategorize edilmiştir. Böylelikle cismin hakikati konusunda süreklilik arz eden ve değişime uğrayan unsurların neler olduğu konusunda önceki geleneklerle müteahhirîn dönem kelâmındaki anlayışların karşı-

laştırılması, dolayısıyla da düşüncedeki bütünlük ve sürekliliğin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında pek çok kişinin desteği, katkısı ve teşvikinin bulunduğunu belirtmem gerekiyor. Öncelikle zaman zaman kelmın fizik anlayışına dair zihnime takılan hususlarda kendisiyle müzakerelerde bulunduğum ve fikirlerinden istifade ettiğim kıymetli meslektaşım Doç. Dr. Mehmet Bulgen hocaya en içten duygularla teşekkür ediyorum. Çalışmanın hazırlanması ve kemale ermesi noktasında beni daima teşvik eden ve önerileriyle yol gösteren değerli arkadaşlarım Doç. Dr. Habib Kartaloğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak çalışmayı tamamlamak için çok yoğun çalışmak durumunda kaldığım zaman dilimlerinde kendilerine vakit ayıramadığım halde beni daima destekleyen ve daha da önemlisi sevgilerini, tebessmlerini ve ilgilerini hiçbir zaman benden esirgemeyen sevgili eşim Leyla Hanım'ı ve sevgili kızlarım Ayşe Betül ile Elif Nur'u şükranla ve minnetle anmak istiyorum.

Ziya ERDİNÇ
Sakarya, 2023